

РОЗДІЛ 3.
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347(4/9) + 342

ПРАВОВІДНОСИНИ ЗІ ВСТУПУ ДО ВНЗ УКРАЇНИ:
АНАЛІЗ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

THE LEGAL RELATIONS OF ADMISSION TO UNIVERSITIES IN THE UKRAINE:
ANALYSIS OF CIVIL PROCEEDINGS

Валєєв Р.Г.,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри цивільного права та процесу
 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті проаналізовано склад різних етапів правовідносин зі вступу до ВНЗ: підготовчого, прийому документів, конкурсу, зарахування на навчання. Досліджено судові рішення щодо розгляду цивільних спорів про вступ до ВНЗ. Вивчено спори щодо: допуску до конкурсної відбору, позаконкурсного вступу, мінімального конкурсної балу, несвоєчасного надання оригіналів необхідних документів, розгляду апеляцій.

Ключові слова: правовідносини зі вступу до ВНЗ, цивільне судочинство, допуск до конкурсу, конкурсний бал, позаконкурсний вступ.

В статье проанализирован состав разных этапов правоотношений по поступлению в вузы: подготовительного, приема документов, конкурса, зачисления на обучение. Исследованы судебные решения по рассмотрению гражданско-правовых споров о поступлении в вузы. Изучены споры о: допуске к конкурсному отбору, внеконкурсного поступления, минимального конкурсного балла, несвоевременной подачи оригиналов необходимых документов, рассмотрения апелляций.

Ключевые слова: правоотношения по поступлению в вузы, гражданское судопроизводство, допуск к конкурсу, конкурсный балл, внеконкурсное поступление.

The article analyzes the relationships of some stages of admission to universities: preparation, registration of documents, contest and enroll at a university. Investigated the judgments of civil disputes of the entering to universities. Studied the civil disputes about: an admission to the competitive selection, a non-competitive entry, a minimum of contest score, procedure of appeals.

Key words: relationship for university enrollment, civil proceedings, admission to the competitive selection, contest score, non-competitive enrollment.

Постановка проблеми. В умовах становлення інформаційної цивілізації, суспільства знань неухильно зростає роль освіти у житті соціуму й окремої людини. Особливу роль набуває вища освіта, яка у розвинутих країнах є важливим та інвестиційно привабливим сектором економіки, ключовим підґрунтям професійної кар'єри та стає у нашу мультикультурну епоху суттєвим чинником соціальної диференціації. Рівень системи вищої освіти окремих країн також оцінюється як вияв їхньої конкурентоздатності, індикатор рівня життя та перспектив розвитку держави та громадянського суспільства.

Ці чинники обумовлюють важливість правовідносин з доступу до вищої освіти. Вони повинні забезпечити одночасну реалізацію певною мірою суперечливих принципів: широкого доступу до освіти та конкурсності цього доступу, рівних умов доступу для кожного та соціальну справедливість відносно представників незахищених категорій.

В Україні відповідна проблема отримала додаткову актуальність за рахунок резонансної кардинальної реформи з впровадження зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень, численних пільг при вступі, раніше наданих законодавством, складними демографічними показниками у поєднанні зі завищеною кількістю вишів у країні.

Стан дослідження. Незважаючи на важливість і масовість правовідносин, пов'язаних із вступом до ВНЗ, до цього часу в Україні вони не були об'єктом спеціального дослідження, хоча знайшли часткове відображення в окремих наукових розвідках. Зокрема, основи освітнього права як галузі права визначали В.М. Сирих, В.І. Шкатулла, Д.А. Ягофаров; навчальний посібник з освітньої політики розробив І.В. Іванюк; конституційне право людини і грома-

дянина на освіту, його забезпечення в Україні та тенденції розвитку визначили В.О. Боняк, К.М. Романенко; проблеми ЗНО досліджені, зокрема, Л. Гриневич, В. Громовим; Н.О. Давидова визначила особливості автономізації цивільно-правового статусу ВНЗ; Я.О. Тицька запропонувала розмежування понять «освітні правовідносини» та «відносини у сфері освіти».

Відзначаючи беззаперечну цінність проведених досліджень, на висновках яких ми ґрунтуємося, варто констатувати, що цивільне судочинство зі спорів, які виникають з приводу вступу та прийому до ВНЗ України, ще не було предметом спеціального дослідження. Аналіз відповідної судової практики є **метою статті**. Доцільними до цієї мети є такі завдання:

Визначити різні етапи правовідносин зі вступу (прийому) до ВНЗ, використовуючи в якості критеріїв їхнього розмежування об'єкт та інші складові відповідних правовідносин.

На підставі вивчення практики цивільного судочинства визначити позиції судів із розв'язання спорів щодо вступу до ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

І. Етапи правовідносин ми пропонуємо розмежовувати один від одного за їхнім об'єктом – тобто тим благом, з приводу якого сторони правовідносин у них вступають. **Першим етапом** правовідносин зі вступу до ВНЗ можна визнати **підготовку до конкурсу**. Об'єктом цих відносин є створення організаційних та матеріальних умов для подальшого проведення конкурсу. Визначимо суб'єктів та юридичний зміст цього етапу.

ВНЗ, зміст юридичних обов'язків яких на цьому етапі полягає у тому, щоб: створити приймальну комісію та

її структурні підрозділи; розробити правила прийому до ВНЗ, у разі необхідності – узгодити їх з органами державної влади, яким підпорядковані; оприлюднити їх.

Підготовчі відділення ВНЗ, які можуть створюватися для підготовки вступників до вступних випробувань.

Приймальні комісії, обов'язки яких на цьому етапі включають обговорення, схвалення й оприлюднення програм творчих конкурсів, співбесід, вступних екзаменів та фахових випробувань, а також розгляд, прийняття й оприлюднення інших рішень комісії.

Екзаменаційні та фахові атестаційні комісії, які на цьому етапі повинні розробити програми [1, п. 4-5 розділу IX], а також інші матеріали [2] для проведення вступних екзаменів, фахових випробувань, творчих та інших конкурсів для вступу.

Другим етапом правовідносин ми визнаємо **прийом заяв та документів від вступників**. Об'єктом цих відносин є допуск до конкурсного відбору. Схарактеризуємо суб'єктів та юридичний зміст цього етапу.

Вступники, які на цьому етапі мають *право* подати заяву про участь у конкурсному відборі до ВНЗ у паперовій або в електронній формі (лише ті вступники, які бажають взяти участь у конкурсному відборі та не мають підстав для особливих умов участі у конкурсі і зарахування [1, п. 1 розділу II]) – але не більше ніж до п'яти ВНЗ України та не більше ніж на три напрями підготовки / спеціальності у кожному з них.

На цьому етапі вступник *зобов'язаний*: визначити пріоритетність своїх заяв цифровим ранжуванням; при поданні заяви в паперовій формі особисто пред'явити необхідні документи.

ВНЗ, які на цьому етапі вносять до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБПО), перелік напрямів (спеціальностей), за якими оголошується прийом на навчання; підтверджують факт подання електронної заяви або вимагають уточнення вступником певної інформації; скасовують реєстрацію заяви за умови допущення технічної помилки.

Відбіркові комісії (як структурні підрозділи приймальної комісії), які заводять особову справу вступника з персональним номером; за вимогою вступника засвідчують копії документів; ознайомлюють вступника з Правилами прийому та ін., а також фіксують факт наявності/відсутності підстав для вступу поза конкурсом у заяві вступника, що підтверджується його особистим підписом при поданні заяви у паперовій формі.

Приймальні комісії, які на цьому етапі реєструють в ЄДЕБПО факт подання заяви в паперовому вигляді; здійснюють перевірку достовірності даних, поданих вступником; приймають рішення про допуск вступника до участі в конкурсному відборі або про відмову у цьому; оприлюднюють прийняті рішення; здійснюють перевірку середнього бала документа про освіту; перевіряють в ЄДЕБПО перелік заяв вступника, поданих до інших ВНЗ.

Третім етапом досліджуваних правовідносин слід визнати **конкурсний відбір**. Об'єктом цих відносин можна визначити як «доступ до вищої освіти». Спробуємо надати характеристику суб'єктів та юридичного змісту цього етапу.

Вступники, які на цьому етапі *зобов'язані*: складати вступні випробування (у разі їхнього проведення); у разі рекомендації до зарахування на навчання на місця державного замовлення – подати оригінали документів; підписати власну електронну заяву, роздруковану у приймальній комісії.

Вступники мають *право* на вибір місця навчання, якщо рекомендовані для зарахування у різних рейтингових списках; вступники, рекомендацію яких до зарахування на місця державного замовлення анульовано внаслідок невиконання вимог (ненадання оригіналів необхідних документів), мають право участі за своєю заявою у конкурсі

на місця, що фінансуються за кошти фізичних та юридичних осіб.

Приймальні комісії, які на цьому етапі: приймають рішення про допуск до подальшого конкурсу за результатами вступних екзаменів або інших вступних випробувань; вносять до ЄДЕБПО відомості щодо результатів проведених вступних випробувань; обчислюють конкурсний бал шляхом додавання балів сертифіката (балів вступних екзаменів), середнього бала документа про повну загальну середню освіту, бала за конкурс здібностей, балів за особливі успіхи; формують, затверджують та оприлюднюють рейтингові списки вступників, список вступників, рекомендованих до зарахування; приймають рішення про рекомендування до зарахування на навчання та офіційно повідомляють про це оприлюдненням відповідного рішення; після рекомендування вступника до зарахування на навчання вилучають його заяви з рейтингових списків за наступними пріоритетами; анулюють раніше надані рекомендації вступникам, які не виконали вимог для зарахування, і надають рекомендації вступникам, наступним за рейтинговим списком.

Екзаменаційні та фахові атестаційні комісії, які на цьому етапі проводять та оцінюють вступні екзамени, конкурси творчих або фізичних здібностей або фахові випробування.

Апеляційні комісії ВНЗ, які приймають та розглядають апеляції на результати проведених вступних випробувань.

Четвертим етапом правовідносин зі вступу можна визнати **зарахування на навчання**, що і є їхнім об'єктом. Спробуємо надати характеристику суб'єктів та юридичного змісту цього етапу.

Приймальні комісії: приймають рішення про зарахування вступника; скасовують такі рішення у разі виявлення порушень законодавства з боку вступника; на звільнені при цьому місця до початку навчальних занять проводить додатковий конкурсний відбір з числа осіб, які брали участь у конкурсі на цей напрям підготовки (спеціальності).

ВНЗ, які на підставі рішення приймальної комісії видають наказ про зарахування.

Факультативними етапами можна визнати відрахування осіб, які не приступили до занять у ВНЗ, а також додаткове зарахування.

II. Як свідчить вивчення судової практики з розв'язання спорів щодо вступних правовідносин, більшість цивільних позовів стосується етапу конкурсного відбору, але деякі пов'язані зі стадією прийому заяв. Зокрема, у 2013 р. позивач до Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області просив визнати такою, що не відповідає вимогам закону, відмову у допуску його до участі у конкурсному відборі на навчання у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка на підставі того, що *вступник не дав згоди на використання своїх персональних даних в ЄДЕБПО*.

Позивач заповнив відповідну форму онлайн, не відмітивши поле «Дана згода на внесення персональних даних». Як пояснювали у суді представники приймальної комісії, програмний засіб доступу до ЄДЕБПО у такому разі технічно унеможливило реєстрацію абітурієнта в базі та подальше створення заявки на вступ. Відповідачі наголошували, що допуск вступника до участі у конкурсному відборі та зарахування на навчання без обробки його персональних даних в ЄДЕБПО не передбачено ні Умовами прийому до ВНЗ України, ні Правилами прийому до цього університету. Суд першої інстанції у задоволенні позову відмовив за недоведеністю [3].

Але апеляційний суд, розглянувши цю справу, скасував рішення першої інстанції та задовольнив позов, визнавши незаконною відмову університету у допуску позивача до участі у конкурсному відборі [4]. Водночас це не впли-

нуло на перегляд результатів конкурсу та вступ позивача до ВНЗ.

У судовій практиці також мали місце *спори з приводу мінімальної кількості балів у сертифікаті ЗНО*. Зокрема, позивач до Гагаринського районного суду м. Севастополя зазначив, що у 2012 р. був вступником та мав право на зарахування його поза конкурсом як дитина, позбавлена батьківської опіки. Проте у зарахуванні поза конкурсом Севастопольським національним технічним університетом позивачу було відмовлено з тих підстав, що з профільної дисципліни «математика» бал у сертифікаті ЗНО становить 137,5 балів, тоді як, відповідно до Умов прийому МОН та Правил прийому до ВНЗ, кількість балів з профільного предмета повинна бути не менше 140. Суд зазначив, що позивач не мав достатньої кількості балів з профільного предмету для зарахування, тому йому відмовлено правомірно [5].

Більшість позовів щодо стадії конкурсного відбору стосуються в Україні прав осіб, які мають пільги при вступі. Зокрема, неодноразові *позови спрямовували особи, право на позаконкурсний вступ яких передбачено Законом України «Про підвищення престижності шахтарської праці»* – останнім з тих, що встановлювали пільги при вступі. Так, позивач, батько якого є шахтарем, у 2012 р. здав до приймальної комісії відповідний комплект документів для зарахування його на денну форму навчання у магістратуру Донецького національного університету, «звернувши увагу членів приймальної комісії щодо підстави, яка надає йому право на таке зарахування, а саме ст. 5 зазначеного Закону». Але приймальна комісія університету відмовила у зарахуванні позивачу на бажану ним спеціальність поза конкурсом, причому, відповідно до його позову, «без пояснення підстав, з яких воно прийнято» [6]. У суді представники ВНЗ пояснили, що трактували поняття «дитина шахтаря» як дитина віком до 18 років, як це визначено Законами України «Про громадянство», «Про охорону дитинства».

Суд прийняв до уваги цей факт, а також наявні в матеріалах справи роз'яснення Міністерства освіти та науки України щодо меж застосування ст. 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці», у яких зазначено, що законодавством України визначено, що дитина – це особа, віком до 18 років (Лист МОН України № 1/9-469 від 09.07.2009).

Варто відзначити, що на час розгляду судом справи до ст. 5 вищевказаного Закону було внесено зміни [7], що уточнюють зміст волі законодавця. З урахуванням цих змін, суд розтлумачив відповідне правове положення наступним чином: «законодавець дає право на зарахування поза конкурсом категорії абітурієнтів, які протягом трьох років після здобуття загальної середньої освіти мають право подати документи до приймальної комісії на пільгових умовах» [6]. Відповідно, у задоволенні позову було відмовлено. Зазначимо, що чинне формулювання ст. 5 зазначеного Закону фактично унеможливило дітям шахтарів вступ поза конкурсом до магістратури, оскільки навчання у бакалавраті, як правило, триває понад три роки.

Мали місце судові розгляди спорів щодо *несвоєчасного надання оригіналів документів*, необхідних для зарахування на навчання за кошти державного бюджету. Зокрема, у липні 2005 р. позивач оскаржив факт незарахування його до Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, хоча він приймальною комісією був рекомендований до зарахування «як особа, що проходить поза конкурсом». Представники ВНЗ зазначили, що, відповідно до Умов прийому МОН та Правил прийому до університету, вступники «у п'ятиденний термін після вступних випробувань та оголошення списку осіб, рекомендованих до зарахування на навчання за державним замовленням, зобов'язані подати оригінали документа про освіту до приймальної комісії ВНЗ, у якому вони вирішили навчатися за державним

замовленням». Відповідно, суд відмовив у цьому позові «про зобов'язання зарахування на навчання» [8].

Щодо несвоєчасного надання оригіналів документів, необхідних для зарахування на навчання на місця державного замовлення, були і більш суперечливі спори. Так, у 2010 р. позивач до Приморського районного суду м. Одеси брав участь у конкурсі щодо прийому на навчання до Одеського державного медичного університету та під час оприлюднення списку осіб, рекомендованих до зарахування, не потрапив у кількість рекомендованих, і, відповідно, не став надавати у п'ятиденний термін оригіналів документів, необхідних для зарахування, оскільки також брав участь у конкурсі до іншого ВНЗ. Але потім позивач встановив, що до наказу про зарахування потрапило «15 осіб, що мали рейтинговий бал, нижчий за його власний» [9]. Суд визнав, що цей позов задоволенню не підлягає.

На практиці така норма надавала можливість тим, хто хоча і здобув менший конкурсний бал, але надав оригінали документів, обійти тих вступників, що не були рекомендовані у першому списку. Фактично, приймальні комісії могли використовувати цю шпарину, щоб «протягнути» потрібних вступників, не інформуючи інших про можливість вступити на вакантні місця у списку. На нашу думку, боротися з цією прогалиною у чинних Умовах вступу покликаний інститут «пріоритетності заяв» [1, п. 3 розділу VI].

Підвищену гостроту мають суперечки щодо *оскарження рішень екзаменаційних комісій та повноважень апеляційних комісій ВНЗ*. Апеляційні комісії розглядають апеляції на результати вступних випробувань, що проведені ВНЗ. Як правило, до положення про їхній порядок роботи, що затверджуються наказом керівника навчального закладу, включаються рекомендовані МОН приписи, що рішення апеляційної комісії є остаточними. Водночас, це не виключає можливість їхнього оскарження як у судовому порядку, так і відповідно до Закону України «Про звернення громадян».

Зокрема, позивач до Подільського районного суду м. Києва у 2012 р. здобув 249 конкурсних балів під час фахових атестаційних випробувань для зарахування на навчання за програмою підготовки ОКР магістра до Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Він оскаржив ці результати до апеляційної комісії НАУКМА та за її рішенням йому було додано 12 балів, завдяки чому він повинен бути потрапити у список рекомендованих до зарахування. Але це рішення апеляційної комісії було оскаржено іншим вступником, який після цього вибув зі списку рекомендованих до зарахування.

Представники приймальної комісії у суді слушно зазначили: «хоча відповідно до п. 2.12. Положення «Про апеляційну комісію НАУКМА» апеляція вступника розглядається комісією лише один раз і повторні апеляції не розглядаються, а її рішення є остаточним і повторному розгляду не підлягає», ВНЗ при розгляді скарги другого вступника керувалась положенням ст. 8 Конституції України про те, що закони мають вищу юридичну силу ніж інші нормативно-правові акти, оскільки другий вступник подав скаргу, керуючись нормами Закону України «Про звернення громадян» [10]. Суд відмовив у задоволенні цього позову.

Висновки:

Етапи правовідносин зі вступу до ВНЗ ми розмежували за їхнім об'єктом: 1.1) підготовка до конкурсу (об'єктом є створення організаційних та матеріальних умов для подальшого проведення конкурсу); 1.2) прийом заяв та документів від вступників (об'єкт – допуск до конкурсного відбору); 1.3) конкурсний відбір (об'єкт – доступ до вищої освіти); 1.4) зарахування на навчання, що і є їхнім об'єктом.

Суб'єктами зазначених етапів виступають: вступники, ВНЗ, МОН, підготовчі відділення ВНЗ, апеляційні комісії, приймальні комісії та їхні підрозділи. Юридичний зміст цих правовідносин відрізняється різноманітністю.

Деякі цивільно-правові судові спори пов'язані з етапом прийому документів щодо вступу до ВНЗ: 3.1) суд визнав неправомірною відмову у допуску до конкурсного відбору у зв'язку з тим, що вступник під час надання заяви не дав згоди на використання своїх персональних даних; 3.2) правомірними визнавалися судами відмови у допуску до конкурсного відбору у зв'язку з кількістю балів у сертифікаті ЗНО меншою, ніж це передбачено Правилами прийому до ВНЗ.

Більшість спорів пов'язані з етапом конкурсного відбору. Зокрема, правомірними суди визнавали: 4.1) відмови у

позаконкурсному зарахуванні дітей шахтарів, які вступали до ВНЗ, коли сплинули більше, ніж три роки після здобуття ними загальної середньої освіти; 4.2) невключення вступників до списку рекомендованих до зарахування на місця державного замовлення у зв'язку з ненаданням оригіналів необхідних документів; 4.3) скасування рішень апеляційної комісії ВНЗ внаслідок розгляду звернення громадян.

Подальших досліджень потребує: вивчення ЗНО як окремого етапу правовідносин зі вступу; вивчення рішень адміністративних судів щодо освітніх прав громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Умови прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2015 році, затверджених наказом МОН від 15.10.2014 № 1172.
2. Примірне положення про приймальну комісію вищого навчального закладу України, затверджене наказом МОН від 09.01.2013 № 12.
3. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 23 січня 2014 р. у справі № 442/117/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45049069>.
4. Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Львівської області від 20 травня 2014 р. у справі № 442/117/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38910939>.
5. Рішення Гагаринського районного суду м. Севастополя від 06 червня 2013 р. у справі № 763/1560/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34042248>.
6. Рішення Ворошиловського районного суду м. Донецька від 30 вересня 2013 р. у справі № 2/255/487/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33916866>.
7. Про внесення зміни до статті 5 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці»: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5082-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5082-17>.
8. Рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 09 листопада 2011 р. у справі № 2-6213/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/19177400>.
9. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 05 липня 2011 р. у справі № 2-64/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17133928>.
10. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 27 травня 2013 р. у справі № 758/105/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31579075>.